

LA RONDALLA EN EL MARC DEL TREBALL COOPERATIU: ADAPTANT LA TRADICIÓ A LA NOVA MIRADA QUE SUPOSA UN CURRÍCULUM ORIENTAT A L'ADQUISICIÓ DE COMPETÈNCIES*

MÒNICA SALES

(Universitat Rovira i Virgili)

1 INTRODUCCIÓ

Aquest article pretén ser una aproximació a l'ús que els docents de segon cicle d'Educació Infantil poden fer de la rondalla, un recurs didàctic que ha sobreviscut als anys, als passos generacionals i als canvis de plantejament educatiu.¹

Si bé és cert que en societats no alfabetitzades les rondalles s'han usat sempre per transmetre coneixements i lliçons de diversa mena, no hem de caure en l'error i pensar que aquesta funcionalitat es perd en les societats alfabetitzades, sinó que hem de tenir clar que continua sent un recurs al servei de les persones que s'ha de saber aprofitar.

L'adquisició de competències bàsiques és el principal objectiu de l'escola catalana actual, que ha d'orientar la formació per capacitar l'alumnat per poder ser competent en la cerca, la selecció i la interpretació de la informació per poder convertir tot allò que treballa en coneixement. Entre aquestes competències bàsiques, podem trobar el domini de la llengua oral i escrita, fonamental, juntament amb altres competències, per assolir el principal objectiu de l'educació: formar persones capacitades per viure de manera autònoma en un context social determinat.

* Aquesta comunicació forma part de la investigació del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili; del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) reconegut i finançat per la Generalitat de Catalunya (reconegut per la Generalitat de Catalunya (2009 SGR 644), 2009-2013) i del projecte d'I+D del Ministeri d'Educació i Ciència FFI 2009-08202/FILO.

1. Malgrat estar adreçat a mestres d'Educació Infantil, l'article també pot ser un punt de partida per a mestres d'Educació Primària, que adaptaran els supòsits pràctics mostrats a les seues necessitats per treballar les competències pertinents d'aquesta etapa educativa.

El *Currículum del segon cicle de l'educació infantil* (Generalitat de Catalunya 2008) preveu tres àrees del coneixement delimitades: l'àrea de descoberta d'un mateix i dels altres, l'àrea de descoberta de l'entorn i l'àrea de comunicació i llenguatges, que treballades de manera integrada, transversal i funcional desenvolupen les quatre capacitats de l'educació infantil: aprendre a ser i a actuar de forma cada vegada més autònoma, aprendre a pensar i a comunicar, aprendre a descobrir i a tenir iniciativa i aprendre a conèixer i a habitar el món. Tal com el mateix document del currículum exposa, «aquesta estructura [...] no ha de suposar presentar la realitat parcel·lada, sinó que cal crear uns espais d'aprenentatge globalitzats, establint relacions entre els continguts de les diferents àrees» (Generalitat de Catalunya 2008).

En aquest context marcat, el domini de la llengua és fonamental perquè la criatura pugui madurar i anar desenvolupant coneixement. Així, l'àrea de comunicació i llenguatges preveu, entre altres coses, que les criatures «experimentaran els diferents usos i funcions dels llenguatges, en un ambient amb condicions favorables que ho faciliti i on es desenvolupi la comunicació tant verbal com no verbal» (Generalitat de Catalunya 2008).

Bé és sabut que les rondalles han estat —i són— un recurs utilitzat al llarg de molts anys per transmetre coneixements diversos a les criatures que enceten el seu procés maduratiu cap a la vida adulta, ja que els infants hi troben arguments comprensibles que responen a les seues necessitats.²

«Les rondalles [...] han servit per ajudar els xiquets a madurar psicològicament i, així, els han preparat per superar alguns dels problemes i de les inquietuds que els han sortit al pas en el seu camí des de la infantesa fins a l'edat adulta. I per això, també, les rondalles sempre acaben bé, ja que han de deixar els xiquets que les escolten en una situació d'estabilitat emocional, de tranquil·litat, i de seguretat en ells mateixos» (Oriol 2006: 15-16).

Tot i que no podem obviar que la presència de les rondalles en la vida quotidiana ha perdut certa vitalitat com a conseqüència de l'arribada d'altres formes de 'distracció' i d'altres formes de transmissió de coneixements, les escoles utilitzen aquest recurs des de l'inici de la formació perquè les criatures aprenguin i tinguin contacte amb la llengua i la literatura catalanes i amb aquest tipus de narrativa per començar a comprendre les estructures i les característiques textuais i discursives d'aquest tipus de relats.

Tal com argumenta la pedagoga Roser Ros en una recent entrevista al diari *Ara* (dimecres, 20 de juny de 2012) «aquí a Catalunya [la tradició

2. Tenint en compte la definició de rondalla que fa Carme Oriol (2006: 15), podem dir, de manera sintètica, que la rondalla és un gènere narratiu que explica fets imaginaris que narradors i receptors perceben com a no creïbles. Per a més informació sobre la rondalla, vegeu Oriol (2002).

d'explicar contes] s'ha mantingut amb esforç gràcies a les biblioteques i les escoles, herència de l'època de la República. S'ha reprès la narració per educar futurs lectors, i perquè no es perdi una cultura que ens ha forjat a tots plegats».

El currículum del segon cicle d'Educació Infantil preveu una sèrie de temes i estratègies per treballar la literatura catalana a l'aula i fomentar els hàbits de lectura entre els/les alumnes. Així, per les característiques que tenen, les rondalles, en tant que formes de comunicació oral, s'ajusten al que preveu la normativa i, per tant, són un recurs molt útil per treballar a l'aula i per satisfer les necessitats d'aquest cicle de l'EI.³

«Per mitjà de la llengua oral l'infant podrà relatar fets i vivències, explorar coneixements, expressar i comunicar idees i sentiments, verbalitzar el que està imaginant, regular la pròpia conducta i la dels altres, participar en la solució de conflictes, reconèixer i gaudir de les formes literàries i percebre, doncs, que la llengua és un instrument d'aprenentatge, de representació, de comunicació i de gaudi» (Generalitat de Catalunya 2008).

Ningú pot posar en dubte, doncs, que les rondalles són un material didàctic molt valuós, ja que per les seues característiques fomenten el treball de les quatre habilitats lingüístiques: parlar, escoltar, escriure i llegir. A partir del treball de les rondalles, els docents poden dissenyar activitats que fomentin aquestes quatre habilitats per tal que l'alumnat desenvolupi la seua capacitat d'aprendre a pensar i a comunicar, tant a nivell oral com a nivell escrit.

2 LA RONDALLA EN EL MARC DEL TREBALL COOPERATIU: FUNCIONALITAT I CASOS PRÀCTICS

Partint d'aquesta introducció ja feta, i prenent com a referència aquesta normativa o marc legal, volem posar de relleu certs usos didàctics de la rondalla a l'aula a partir dels mètodes d'ensenyament i d'aprenentatge del treball per projectes i del basat en el treball cooperatiu (metodologies inclusives de treball a l'aula).⁴

S'entén per treball cooperatiu aquell treball que compta amb la participació activa i directa dels seus membres, que actuen de manera cooperativa tenint en compte el diàleg i l'ajuda mútua per aconseguir una finalitat majoritàriament comuna. Així doncs, l'aprenentatge cooperatiu utilitza el treball en equip com a eina didàctica i, per tant, els alumnes interaccionen

3. Educació Infantil.

4. En aquest punt, vull agrair la col·laboració de Cinta Sales, mestra, psicopedagoga i formadora de formadors, pel seu assessorament i per haver contribuït al disseny dels supòsits pràctics que permetran treballar la rondalla a l'aula, en el marc del treball cooperatiu.

entre ells per aprendre no només allò que explica el docent, sinó també allò que s'expliquen els membres d'un mateix equip.⁵

L'aplicació d'aquest sistema de treball a les rondalles té infinites possibilitats, ja que es poden dissenyar activitats molt diverses per tal de fomentar uns aprenentatges o uns altres (o tots a la vegada de manera global).

Amb aquesta metodologia, veurem com es compleixen diversos ítems que la normativa demana, ja que s'utilitzen estratègies globalitzadores que afavoreixen tot el procés de comprensió lectora, encetat abans de començar estrictament el procés de lectura. A més, a partir d'aquesta temàtica —la rondalla— i d'aquest mètode —el treball cooperatiu— es fomenta no només l'àmbit de la literatura catalana, sinó també l'àmbit relacionat amb l'estratègia comunicativa escrita i l'estratègia comunicativa oral.

Si fem referència ara a possibles usos d'aquest gènere narratiu, la rondalla ens pot servir d'eina per a desenvolupar diversos tipus de treball. Per una banda, ens pot servir per cercar informació per desenvolupar projectes a l'aula: si, per exemple, el grup ha decidit que vol investigar més coses sobre «la lluna», podem utilitzar el RondCat (cercadore de la rondalla catalana) com una font d'informació més.⁶ A partir de la cerca de rondalles que tracten la temàtica de la lluna i la seua corresponent explicació i interpretació podem contextualitzar aquesta informació dins l'imaginari dels més menuts i utilitzar-la com a font de saber. Així, per exemple, podríem treballar les rondalles «El llop pren la lluna per un formatge», «L'home de la lluna», «La filla del sol i de la lluna» o «Treure la lluna del pou».⁷

Un altre ús que es pot fer de la rondalla, i sobretot en aquestes edats, és utilitzar-la com a font de motivació per a una recerca posterior. En aquesta etapa a l'alumnat li resulta complicat el fet de proposar temes sobre els quals poder fer una investigació profunda. Serà, doncs, a partir de l'explicació de rondalles que se'ls motivarà per voler conèixer més coses sobre un tema determinat. Per exemple, la rondalla «El molinet màgic» ens pot obrir pas a voler saber més coses sobre les propietats de l'aigua, les dissolucions, les mesclures... i fins i tot a voler endinsar-nos en el món dels animals marins o aquàtics en general,⁸ o la rondalla «El pacte dels gossos i

5. Per conèixer de manera més aprofundida les tècniques de treball cooperatiu, vegeu Pujolàs 2003.

6. Aquesta eina es descriu al punt 3 d'aquest article.

7. Aquestes quatre rondalles (per ordre: una d'animals, una de religiosa, una de no meravellosa i una contarella) corresponen als tipus ATU 34, 751E*, 898 i 1335A, respectivament.

8. «El molinet màgic» és una rondalla meravellosa que correspon al tipus ATU 565. L'argument de la rondalla ens ajuda a descobrir, de manera simbòlica, per què l'aigua del mar és salada. El resum de la rondalla, segons el RondCat, és el següent: L'heroi rep d'una velleta un molinet màgic que quan li dius: «Molinet, mol!» et dóna allò que desitges i quan dius: «Molinet, para de moldre!» s'atura. El germà envejós li roba el molinet i li diu que molgui palla, però no recorda les paraules que cal dir per aturar-lo; se li omple la casa de palla, se li encén i ho perd tot. Un mariner roba el molinet i li demana que molgui sal, però tampoc sap com aturar-lo. El vaixell s'omple de sal i s'enfonsa. Des d'aleshores l'aigua del mar és salada.

els gats» pot motivar-los cap al coneixement del animals domèstics.⁹ En definitiva, aquest recurs permet ajudar l'alumnat a fer-se preguntes que aniran descobrint, juntament amb el/la docent, a través d'una posterior investigació mitjançant fonts d'informació molt diverses.

Un altra aplicació que es pot fer de les rondalles a EI serà la utilització d'aquestes per aplicar tècniques de treball cooperatiu a l'aula: imaginem que durant el curs s'han treballat diferents rondalles i s'han anat penjant les imatges dels personatges que han anat apareixent al racó literari. A partir d'aquesta tasca desenvolupada, es poden organitzar els membres del grup classe en equips de 3/4 o 5 alumnes i es fa escollir a cadascú un personatge diferent. A partir d'aquest, l'alumnat haurà d'imaginar i narrar una nova història que segueixi l'estructura que hem treballat durant el curs (introducció, desenvolupament i desenllaç) i aquesta activitat tindrà com a requisit fonamental que tots hauran de participar i s'hauran de posar d'acord amb l'argument. Amb aquesta activitat es podrà avaluar, entre altres coses, un dels ítems que contempla la subàrea d'interpretar, crear i comunicar que preveu la «creació individual i col·lectiva de diferents tipus de textos, com són ara contes, relats, rodolins i endevinalles, gaudint del plaer de la creació de mons imaginaris a través de les paraules i les imatges» (Generalitat de Catalunya 2008).

Tal com indica la filosofia del treball cooperatiu, els grups han de ser heterogenis; per tant, cada membre tindrà més capacitat per fer una cosa o una altra. Un es pot encarregar de donar torns de paraula i potenciar la participació de tots, un altre pot escriure petites frases explicant la narració, un altre pot il·lustrar, un altre pot explicar-ho a la resta del grup classe... Entre tots els membres crearan nous relats imaginatius amb la participació col·lectiva.

«La cooperació consisteix a treballar junts per assolir objectius comuns. En una situació cooperativa, els individus procuren obtenir els resultats que siguin beneficiosos per a ells mateixos i per a tots els altres membres del grup. L'aprenentatge cooperatiu és l'ús didàctic de grups reduïts en els quals els alumnes treballen junts per maximitzar el propi aprenentatge i el dels altres» (Johnson et al. 1999: 14).

Com és de suposar, aquestes tècniques de treball cooperatiu afavoreixen les relacions interpersonals del grup classe, ja que fomenten

9. «El pacte dels gossos i els gats» és una rondalla d'animals que correspon al tipus ATU 200. El seu argument ens pot fer reflexionar sobre les relacions que hi ha entre els animals que viuen al món, així com també reflexionar sobre els animals domèstics i la seua funcionalitat. El resum de la rondalla, segons el RondCat, és el següent: Els gossos i els gats fan un pacte i el posen per escrit: els gossos menjaran ossos i els gats espines. Passa el temps i els gossos comencen a trencar el pacte. Els gats treuen la seva còpia però les rates s'han menjat les darreres paraules del document i només es llegeix: «Per als gossos seran els ossos i les espines...». Des d'aquell temps els gats i els gossos no es poden veure.

l'acceptació de les diferències i el respecte mutu. Aquest ambient que es propicia és del tot positiu per millorar la motivació per les tasques escolars.

La vinculació de la rondalla en l'àmbit de les tècniques de treball cooperatiu potencia l'aprenentatge, ja que els i les alumnes aprenen coneixements nous a partir d'un recurs didàctic que els és molt atractiu i ho fan mitjançant el treball en equip, que estreny les relacions entre elles i ells.

3 EL PAPER D'UNA EINA: EL RONDCAT

Tal com preveu el currículum del segon cicle de l'EI, l'àrea de comunicació i llenguatges està concebuda per ser treballada a partir de tres subàrees diferenciades (que es treballen de manera global): observar, escoltar i experimentar; parlar, expressar i comunicar, i interpretar, representar i crear.

El recurs de la rondalla s'adapta a totes tres subàrees, ja que aquest tipus de narracions ens permeten treballar tots els requisits d'aquests apartats previstos. Tal com argumenta Oriol (2006: 16-17), «els mestres [...] cada vegada més tendeixen a utilitzar rondallaris que els són propers» i és per aquest precís motiu que és fonamental que puguin conèixer el RondCat: cercador de la rondalla catalana.

Aquesta eina és la base de dades en línia del projecte de catalogació de rondalles catalanes (<http://www.sre.urv.cat/rondcat>) que duen a terme un equip de persones liderades pels investigadors Carme Oriol i Josep Maria Pujol, creadors de l'Arxiu de Folklore del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili. La funcionalitat educativa d'aquesta eina passa per l'ús que en facin els docents de les escoles, ja que aquesta base de dades conté versions de rondalles recollides directament de l'oralitat, publicades en rondallaris catalans des de l'any 1853 fins a l'actualitat.¹⁰

Els mestres i les mestres de les escoles catalanes poden trobar, en aquesta eina, un recurs molt potent de rondalles catalanes de tot el domini lingüístic català per dur a terme activitats com les que hem vist o per dur-ne a terme d'altres que s'ajusten a les necessitats de cada grup. S'ha de pensar, però, que en aquesta eina no hi ha els textos de les rondalles pròpiament, sinó que hi apareixen recollides totes les dades bibliogràfiques de

10. La data d'inici ve marcada per la publicació de «Cuentos infantiles (rondallas) en Cataluña», que segons Josep Maria Pujol (2004) és la primera notícia erudita sobre l'existència d'aquest gènere en territori català. Aquesta notícia publicada per Manuel Milà i Fontanals apareix a la revista *La Gaceta de Barcelona* (números 203 i 206 de desembre de 1853). Aquesta base de dades s'amplia de manera continuada, ja que s'hi afegeixen les noves publicacions de rondalles recollides directament de l'oralitat que apareixen publicades en rondallaris de tot el domini lingüístic català.

les rondalles, per tal que els docents puguin localitzar fàcilment la font referenciada i trobar, així, la rondalla en qüestió.

«Aquesta base de dades pretén no només donar a conèixer l'ampli corpus rondallístic català als estudiosos de la rondallística, sinó que també vol ser un mecanisme per a facilitar l'aproximació al món de la literatura oral de totes aquelles persones (mestres, monitors d'esplai, membres d'associacions culturals i públic en general) que hi estiguin interessades» (Oriol 2006: 23).

Des del punt de vista educatiu, aquesta base de dades és molt rica, ja que ofereix un ventall de rondalles diverses, amb els resums de cadascuna d'elles, per treballar a l'aula. L'alumnat del Grau d'EI del campus Terres de l'Ebre de la URV n'experimenta la funcionalitat, ja que desenvolupen una simulació de projectes de temàtica lliure a partir de l'adjudicació d'un títol genèric d'una rondalla, que han de localitzar a través d'aquesta eina. Aquest projecte es duu a terme en el marc de l'assignatura «Ensenyament i Aprenentatge de llengües i lectoescriptura I» de segon curs de Grau d'EI i serveix a l'alumnat com a experiència docent, ja que han de pensar la funcionalitat de la rondalla i, a més a més, han de dissenyar les activitats que treballaran a partir de l'explicació (amb recursos didàctics diferents: vídeo, teatralització, titelles, etc.), tenint en compte les capacitats a avaluar i afavorint el treball cooperatiu.

Així doncs, després d'unes sessions teòriques necessàries per apropar els futurs mestres a la literatura oral, els/les alumnes d'aquesta assignatura dissenyen un treball competencial per poder treballar els eixos i els objectius programats en l'àrea de comunicació i llenguatges, així com altres eixos i altres objectius relacionats amb les altres dues àrees.

Enmig de tot aquest procés educatiu que veu les rondalles com una eina didàctica molt positiva, el paper del docent és fonamental per assolir, amb èxit, el treball de l'alumnat. És cert que la figura del mestre ha canviat molt en els darrers anys, ja que des d'una perspectiva constructivista ha de ser el guia i l'acompanyant en el procés d'ensenyament i d'aprenentatge dels infants. L'alumne/a és el centre del seu propi procés d'adquisició de capacitats i, per tant, el mestre o la mestra ha hagut de redefinir el seu paper a l'aula per conviure dia a dia amb alumnes especulatiu i actiu que interaccionen constantment (entre ells o amb el/la docent).

A través del treball de les rondalles, el mestre o la mestra podrà veure com l'alumne/a fa volar la seua imaginació, viu situacions d'empatia amb els personatges de la rondalla (sap posar-se al lloc de l'altre), enriqueix el seu vocabulari i, sobretot, gaudeix de l'activitat.

4 CONCLUSIONS

Després d'aquesta pinzellada sobre l'ús de la rondalla a l'aula d'EI, es pot afirmar que la funcionalitat d'aquest gènere narratiu propi de la literatura oral segueix sent del tot justificada i com a conseqüència d'aquest fet encara és present en les aules de les escoles catalanes d'arreu del territori.

La rondalla a l'aula contribueix a adquirir capacitats i aprenentatges diversos que fomenten l'ús de la llengua i la literatura (majoritàriament a nivell oral, però també a nivell escrit), entre els quals podem destacar l'«escolta i comprensió de narracions, contes, cançons, llegendes, poesies, endevinalles i dites, tradicionals i contemporànies, com a font de plaer i d'aprenentatge» (Generalitat de Catalunya 2008).

Veiem doncs com les rondalles, vives des de fa molts anys, poden adaptar-se als mètodes didàctics que fomenten la implicació dels alumnes en el seu propi procés d'aprenentatge, ja que els permeten treballar temes que els interessin de diferents maneres possibles (tal com hem pogut comprovar amb els casos pràctics exposats a l'apartat 2).

A més, el context social actual preveu que la cooperació intervingui en moltes situacions de la vida quotidiana i una bona mostra d'això és el fet que les empreses valoren cada vegada més la capacitat de treball en equip (de manera cooperativa) per afavorir el desenvolupament personal juntament amb el desenvolupament de la resta de companyes i companys.

Unim, doncs, passat, present i futur i relacionem l'herència de la tradició amb la societat de l'avui i del demà. Si a les escoles, ja des de ben menuts, s'ensenya a treballar en equip, l'alumnat serà més competent al llarg del seu procés d'ensenyament i d'aprenentatge i també al llarg de la seua vida social i laboral.

I què millor que el món de les rondalles per introduir les criatures en aquest context de la cooperació i del treball en equip?

És fonamental, doncs, que els/les mestres coneguin la literatura oral i els seus gèneres per poder treballar amb aquests materials propis de la nostra cultura i poder-los adaptar al pas del temps i als canvis de plantejament educatiu que empara la llei.

«Heus aquí doncs, que els mestres, un cop més, han acceptat una responsabilitat que havia de ser col·lectiva i, en la mesura que els és possible dins dels límits de temps, espai, i economia del seu sector, s'han disposat a explicar rondalles populars» (Duran 2000: 226).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALBERO, JAUME (2004): *La fantasia infantil i Walt Disney. Usos educatius i trampes mediàtiques del conte de fades*. Lleida, Pagès editors.
- BRYANT, SARA C. (2003): *Com explicar contes*. Barcelona, Biblària.

- DURAN, TERESA (2000): «Explicar rondalles a l'escola». LLUCH, GEMMA (ed.): *De la narrativa oral a la literatura per a infants. Invenció d'una tradició literària*. Alzira, Bromera, p. 225-231.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2008): *Currículum del segon cicle de l'educació infantil*. [http://phobos.xtec.cat/edubib/intranet/file.php?file=docs/infantil/curriculum_ed_infantil_2ncicle.pdf].
- JASSO, VICENÇ / TORRENS, CATALINA (1999): *Fantasia. Realitat. Il·lusió. El sorprenent encís educatiu de les rondalles mallorquines*. Mallorca, Moll.
- JOHNSON, DAVID W. et al. (1999): *El aprendizaje cooperativo en el aula*. Buenos Aires, Paidós.
- LLUCH, GEMMA (ed.) (2000): *De la narrativa oral a la literatura per a infants. Invenció d'una tradició literària*. Alzira, Bromera.
- LLUCH, GEMMA (2011): «L'adaptació de les rondalles al lector infantil: un text, diferents finalitats». LLUCH, GEMMA / BALDAQUÍ, JOSEP M. (ed.): *Nova reflexió sobre l'obra d'Enric Valor*. Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 75-94.
- ORIOL, CARME (2002): *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*. Valls, Cossetània.
- ORIOL, CARME (2006): «La rondalla: estudi, difusió i ús». BORJA, JOAN (ed.): *La narrativa oral: rondalles i llegendes en l'imaginari col·lectiu contemporani*. Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 15-32.
- ORIOL, CARME / PUJOL, JOSEP MARIA (2003): *Índex tipològic de la rondalla catalana*. Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.
- ORIOL, CARME / PUJOL, JOSEP MARIA (2008): *Index of Catalan Folktales*. Hèlsinki, Suomalainen Tiedekatemia. Academia Scientiarum Fennica, FFC 294.
- ORIOL, CARME / PUJOL, JOSEP MARIA (2008): *RondCat. Cercador de la rondalla catalana* [<http://www.sre.urv.cat/rondcat>].
- PUJOL, JOSEP MARIA (2004): «Un episodi preliminar de la història de la rondallística catalana: Manuel Milà i Fontanals, 1853». SUNYER, MAGÍ et al. (ed.): *Literatura i identitats*. Valls, Cossetània, p. 59-79.
- PUJOLÀS, PERE (2003): *Aprendre junts alumnes diferents: els equips d'aprenentatge cooperatiu a l'aula*. Barcelona, Eumo Editorial.
- VALRIU, CATERINA (2008): *Paraula viva. Articles sobre literatura oral*. Barcelona, Edicions UIB, Institut d'Estudis Baleàrics, PAM.
- VALRIU, CATERINA (2010): *Imaginari compartit. Estudis sobre literatura infantil i juvenil*. Barcelona, Edicions UIB, Institut d'Estudis Baleàrics, PAM.

